

PETER RATKOŠ

K HUSITSKEJ PIESNI NA SLOVENSKU

O kultúrnom vplyve husitského revolučného hnutia na Slovensku sa v staršej historiografii nachádzajú rozličné a protichodné mienky.¹ Jedna časť historikov pripúšťa a zdôrazňuje pozitívny význam husitizmu na Slovensku, pričom sa opiera o skromné údaje listín alebo analógie (husitizmus v Maďarsku). Druhá a menšia časť, stojaca na klerikálnom a nacionalistickom stanovisku, popierala kultúrny vplyv husitizmu vôbec.

Protifeudálna husitská ideológia sa začala šíriť na Slovensku vo väčšej miere až za odvetných husitských výprav. V taktike táboreských i sirotských vojsk hrala totiž dôležitú úlohu propaganda husitského programu. Štyri pražské artikuly ako oficiálny program meštiacko-šľachtickej opozície, či za prvej Žižkovej výpravy na juhozápadné Slovensko r. 1423, či za výprav r. 1428 a 1430 a najmä počas bratislavských rokovaní na jar 1429, našli medzi mestskou chudobou v Bratislave priaznivý ohlas.² Pre šírenie husitizmu mali rozhodujúci význam výpravy v rokoch 1431—1434, ktoré zasiahli celé západné Slovensko, väčšinu stredného Slovenska a časť východného Slovenska (Spiš). Za týchto výprav poľné vojská Sirotkov osadili na Slovensku stále husitské posádky, a to najprv r. 1431 na hradnom panstve v liptovskej Likave,³ potom v meste Trnave, Skalici, na hradoch Holíč a Skalica⁴ a napokon r. 1433 na hradnom panstve Topoľčany.⁵

V poľnom husitskom vojsku, či sa pohybovalo doma alebo v zahraničí, nechýbali husitskí kazatelia a niektorí z nich ako Prokop Holý, Ján Čapek a Fridrich zo Strážnice zastávali veliteľské funkcie. Účasť husitských kazateľov sa vo vojsku viazala iba na pasívne vykonávanie náboženských úkonov. Husitskí kazatelia povzbudzovali a presvedčovali poľné vojská o ich spravodlivom

¹ Porov. článok *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, *Histor. čas.* I, 1953, 27—28.

² *Tamtiež*, 33.

³ Tóth Szabó P., *A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*, Budapest 1917, 108.

⁴ Varsík Br., *Husiti a reformácia do žilinskej synody*, Bratislava 1932, 10.

⁵ Orsz. Levéltár, DL. 43.973; porov. i Tóth Szabó P., c. d., 112.

boji proti feudálnej reakcii. Súčasne svojou kazateľskou činnosťou získavali husitom spojencov v cudzích krajinách.⁶

V propagačnej a kazateľskej činnosti husitských kazateľov sa využívala nielen náboženská polemická literatúra, ale aj husitské bojové piesne. Medzi tvorcami husitskej piesne sa nie náhodou uvádza i meno veliteľa Jána Čapku.⁷ Husitská pieseň úplne zvyrazňuje rozmach stredovekého českého básnictva v náboženskej forme. O význame husitskej piesne pri šírení husitizmu v susedných slovenských krajinách, a to v Poľsku a najmä na Slovensku vedeli sme doteraz veľmi málo.

Hoci o existencii husitskej piesne na Slovensku jestvovali iba dohady, jednak samotná existencia husitských posádok v Trnave, Likave, Holíči, Skalici a Topoľčanoch ponúkla presvedčovanie, že sa česká husitská pieseň ujala aspoň na týchto miestach. Veď už v predhusitskej dobe jestvovali v oblasti duchovnej piesne úzke vzájomné vzťahy slovenského a moravského duchovenstva.⁸ Pravda, pri husitskej piesni na Slovensku zohrával popri zrozumiteľnosti jazyka významnú úlohu i protifeudálny, ľudový a revolučný obsah.

Najnovší výskum slovenských husitiek ukazuje, že otázka husitskej piesne na Slovensku prestáva byť problematikou. V knižnici krakovskej kapituly sa nachádza kódex (MS No. 82),⁹ ktorý od r. 1416 do r. 1434 vlastnil slovenský kňaz Jurík z Topoľčan a v ktorom sú zaznačené medzi inými aj incipity husitských piesní. Roku 1434 predal Jurík z Topoľčan tento kódex za kopu grošov notárovi protihusitského poľského preláta Andreja Kokorzynského Jakubovi Crispovi.

Kódex (MS No. 82) obsahuje, ako ukazuje jeho titul *Corpus ewangelicum et Novum testamentum*, novozákonnú časť biblie, ktorú Jurík z Topoľčan dopísal 8. februára 1416.¹⁰ Túto novozákonnú časť biblie s hojnými latinskými i slovenskými glosami po r. 1416 doplnil Jurík podrobným kalendárnym zoznamom perikop čítaní a evanjelií na jednotlivé nedele a sviatky. Medzi sviatkami sa nachodia českí svätci (Vojtech, Václav, Ludmila, Prokop), z poľských len Stanislav a z uhorských (Štefan, Ladislav, Imrich, Svorad a Benedikt) ani jeden. Kalendárium biblických perikop (zaradené za explicit) vzniklo podľa českej predlohy pred r. 1434, z čoho by vyplývalo, že Jurík z Topoľčan bol v styku s českými kultúrnymi strediskami už predtým, než sa v Topoľčanoch

⁶ Macek J., *Kdož jsú boží bojovníci*, Praha 1951, 124; Durdík J., *Husitské vojenství*, Praha 1954.

⁷ Nejedlý Z., *Dějiny husitského zpěvu*, IV, Praha 1955, 226—249.

⁸ Z konca 14. stor. pochádzajú dva zápisy piesne — Jezu Kriste, štedry kněže, a to v kódexe ostrihomskej kapituly, ktorý po prvý raz uverejnil Lányi K. vo Světozore 1855, 41 a v kódexe rukopisného odd. Maď. nár. múzea, no. 243, publikovaný J. Macúrkom, *Bohemiká v budapeštských archívech a jejich význam pro české dějiny*. Věstník české Akademie věd a umění LIX (1950). Separát str. 46.

⁹ Kódex opísal Polkowski K. I., *Katalog r-kopisov kapitulnych Katedry krakowskiej*, Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce. Tom III. Krakow 1884, p. 60—61. Na tomto mieste vyslovujem vďaka riaditeľstvu filiálky PAN v Krakove, že mi sprostredkovalo filmové snímky, na základe ktorých som aj pracoval.

¹⁰ Vyplýva to z „*Explicit Novum Testamentum per manus Gurici do Thopolczan et est finitum die sabbati proximo* (Polkowski čítal chybné sabathi XV Februarii (in!) die sancte Apolonie hora fere decima sexta sub anno milesimo quadringentisimo sedicimo.”

usadila husitská posádka. Z doby pobytu husitov v Topoľčanoch v rokoch 1433—1434 pochádzajú incipity predhusitských a husitských piesní, ktoré označil Jurík a s ktorými azda nepriamo súvisia aj slovenské glosy.

Poľský majiteľ kódexu po r. 1434 využil prázdne stránky, a to tak, že medzi explicit z r. 1416 a kalendárium perikop zapísal na necelé dve strany text „Introductio plebani post investicionem” a rovnako na posledné stránky po vlastnom zázname o kúpe kódexu¹¹ zapísal text „De visitacione archidiaconi”, „De indulgenciis” „Informandum de psalterio legendo per presbyteros” a nakoniec „Exhortacio”, v ktorej sa spomína pápež Eugen IV. (1431—1439), hnezdniansky arcibiskup Albert a krakovský biskup Zbigniew Oleśnicki.

Najcennejšou časťou kódexu podľa nás sú incipity piesní, ktoré vpísal Jurík z Topoľčan po niektorých kapitolách evanjelií a čítaní najskôr v dobe jestvovania posádky v Topoľčanoch v rokoch 1433—1434. Skutočnosť, že incipity sa nachádzajú len za biblickým textom, vysvetľuje do istej miery aj okolnosti používania piesní. Iste išlo o piesne, ktoré spieval ľud miesto hymien po prečítaní patričného biblického textu, a po kázni, ako upozorňuje Zdeněk Nejedlý.¹²

Piesne podľa svojho charakteru možno rozdeliť do viac skupín:

A. Piesne predhusitské — doložené i v českých pamiatkach:

1. *Jezu Kriste sčedry knyzeze s otčem duchem geden boze, tuoge* (sčedrosť naše zbožie, Kyrieleison).¹³

B. Piesne z čias Huscových:

1. *Kraly slawny, Kriste dobry otče* (!) (boha rozený, synu Marie, etc.) a časť 2. slohy: *Suetlo nebeske daway* (cierkvi svaté, jenž ji vykupil svú svatu krvi, etc.); tiež incipit latinského textu: *Rex glorie, Christe pie* (dei matris genite, fili Marie, etc.).¹⁴

2. *Pro zachovanie zakona Panna Maria Krista* (obětovala, zboru Mojžiešovu ovšem se ihned podala, etc.).¹⁵

3. *Zdrava kralowno* (slávnosti, očistenie naše zlosti, cesarovno nebeská, ochotná reč anjelská, tebe pozdravila, etc.).¹⁶

¹¹ Iste liber comparatus est per me Jacobum Crispum pro tunc notarium venerabilis magistris Andree Cokardzinski, archidiaconis Cracoviensis plebanique in Rosenberg pro una sexagena latorum grossorum anno 1434 (Polkowski má chybné 1534).

¹² Nejedlý Zd., *Dějiny husitského zpěvu*, IV., 222.

¹³ Porov. pozn. 8. Toto je už tretí písomný a najpresvedčivejší doklad, že sa už v 14. stor. na Slovensku pieseň Jezu Kriste, sčedry kneže spievala; v krakovskom kapitulnom kódexe (ďalej len na MS 82) je zápis po XXVIII kap. evanjelia Matúšovho. Porov. tiež Nejedlý Zd., c. d., III, 392—399, a I, 331—333. Incipity tlačené kurzívou prepisujeme diplomaticky.

¹⁴ MS 82 po VI. kap. evanj. Matúša; „Suetlo” po IX. kap. evanj. Lukáša a latinský incipit po XIX. hlave evanj. Matúša. Nejedlý Zd., c. d., IV, 425—426 predpokladá, že latinský text je neskorší; náš údaj posúva hranicu oboch textov do prvej tretiny 15. stor. Text 2. časti slohy pozri u Zd. Nejedlý h o, c. d., IV, 426, 428.

¹⁵ MS 82 XXVI. kap. evanj. Matúša. Incipit podľa J. Jirečka, *Dějiny českého cirk. básnictví*, Praha 1878, 70, jestvuje v tejto forme len v Rozenplutovom kat. kancionáli (1601). Zrejme ide o súčasný variant latinského textu „Ex legis observantia” a českého „Z ustavenie zákona Panna Maria”, ktoré uverejňuje Nejedlý Zd., c. d., VI, 292—294; porov. aj V, 496.

¹⁶ MS 82 po V. kap. evanj. Matúša. Pozri Nejedlý Zd., c. d., III, 151—159.

4. *Otcče boze vse* (mohúci, ješto's nam dal v človečenstvie syna svého jedineho Jezu Krista na spasenie, etc.).¹⁷

C. Piesne z čias husitského revolučného hnutia:

1. *Kdyz mel Kristus zrazen* (na kříži umrtven a měl se dati mučiti, etc.).¹⁸

2. *Nuž krzestany wiery* (pravé, pilnost již přiložme, ač jsme dřieve nic nedbali, ale již se snažme boha báti). Z nej tiež incipity 3. slohy: *Dyetyky sie* (v tom neopozdie, byť ho [zákon boží] neuměly, jednak uslyšíš zpiewanie po ulicech všady od maličkých) a 4. slohy: *Pane boze, day* (svobodu, všem kdož tě milují, ať vyzavují tvú pravdu všudy, kde jsou koli po křesfanství).¹⁹

D. Piesne azda domáceho pôvodu — nedoložené v českých pamiatkach:

1. *O Gezyssy krzyzo* (vany)²⁰ . . .

2. *Pany myla, kralowno nebeska, genz boha*²¹ . . .

3. *O Maria mylostywa*²² . . .

4. *Pany mila, krale*²³ . . .

5. *Potom take* (?)²⁴ . . .

Uvedený prehľad incipitov krakovského kódexu (MS No. 82) ukazuje, že české husitské piesne, berúc do úvahy i zápisy slôh (B 1, C 2), majú prevahu nad piesňami domáceho pôvodu (zväčša mariánskymi). Súčasne tieto incipity aspoň čiastočne dokresľujú ideový profil slovenského kazateľa Juríka z Topoľčan.

Slovenský pôvod Juríka z Topoľčan je nepochybný. A to nielen preto, že iba na Slovensku sú Topoľčany, ale aj preto, že autor svoje krstné meno v genitívnej forme píše ako „*Gurici*“, (t. j. Jurici), teda nie Georgii, ani Jerzyconis, resp. Jířiconis. Forma „*Gurici*“ zodpovedá i dnes známemu slovenskému priezvisku „*Jurík*“. I jeho pravopis je zaujímavý, keďže dvakrát zapisuje bilabiálne — v — ako — u —, a to raz po dentále „*tuoje*“ a raz po afrikáte „*suetlo*“. Nedbal na českú potrebnú výslovnosť, lebo píše „*mel*“ miesto „*měl*“, „*suetlo*“ miesto „*světlo*“, a pod.

Bližšie údaje o osobnosti topoľčianskeho kňaza, či kaplána Juríka sa nám nepodarilo zistiť. Jediným prameňom ostávajú skromné údaje kódexu a najmä širšie súvislosti s husitskou posádkou v Topoľčanoch.

Hradné panstvo Topoľčany zaujali sirotské poľné vojská v lete r. 1433 za velenia Jána Tovačovského z Cimburku a na Tovačove. K hradnému panstvu patrilo množstvo poddanských osád v jednej z najúrodnejších oblastí stredného

¹⁷ MS 82 po IX. kap. evanj. Marka. Pozri Nejedlý Zd., c. d., III, 130—137 a V, 126, 436.

¹⁸ MS 82 po I. kap. evanj. Marka. Pieseň je dochovaná podľa Jirečka J., c. d., 52, v kancionáli V. Miřinského z r. 1531 (Jireček, c. d., 6). Náš údaj posúva jestvovanie piesne do prvej tretiny 15. stor. Nejedlý Zd. sa s piesňou „*Když měl Kristus zrazen*“ nezaoberal. Naše zaradenie medzi husitské piesne je zatiaľ plauzibilné.

¹⁹ MS 82 1. sloha po II. kap. evanj. Marka; 3. sloha po IV. kap. Marka a 4. sloha po III. kap. Matúša, Po V. kap. listu Pavla Korint. je zápis „*Nuzz*“, ktorý hovorí málo. Pieseň pôvodne táboorská a jej autorom je Ján Čapek. Nejedlý Zd., c. d., IV, 230—234.

²⁰ MS 82 po IV. kap. evanj. Matúša.

²¹ Ibidem po VII. kap. evanj. Matúša.

²² Ibidem po XXII. kap. evanj. Matúša.

²³ Ibidem po titule listu Pavla k Efezanom.

²⁴ Ibidem II, kap. Skut. apoštol.

Slovenska.²⁵ Nie náhodou jestvovalo na topoľčianskom panstve hodne mlynov. Topoľčiansky hrad ovládal cestu od Nitry smerom na Považie a ležal neďaleko cesty vedúcej od Ostrihomu hore Ponitriem.

V okolí Topoľčian sa už r. 1431 pohybovali husitské vojská a niekoľko zemanov pri Prievidzi sa otvorene hlásilo k husitizmu, za čo im bol r. 1432 konfiškovaný majetok.²⁶ Príbuzní týchto zemanov z Lipníka a Zorkovej (Zarkafalva) držali i s topoľčianskou husitskou posádkou, ktorú podporovali i zemani z Ludaníc. Potvrdzujú to konfiškácie uvedených zemianskych majetkov r. 1434.²⁷ Husitofilské zemianstvo v údolí Nitry sa hýbalo opäť za bratrickeho hnutia.²⁸

Husitská posádka na topoľčianskom hrade nemohla žiť izolovane od svojho slovenského okolia a túto skutočnosť nám potvrdzujú práve zápisy incipitov husitských piesní Juríkom z Topoľčian. Jurík sa sám stal stúpencom husitskej ideológie, a to nielen preto, že zapísal incipity husitských piesní, ale aj preto, že nemal v láske mníchov. Veď sa o ich morálke v poznámke na doske kódexu vyjadril veľmi kriticky.²⁹

Jurík ako duchovný po príklade husitských kazateľov kázal slovensky, a to iste aj pre topoľčianske meštianstvo a nielen pre husitskú posádku. Veď ako by sme si vysvetlili slovenské glosy v biblických textoch, napr. *y sßesle* (et mittet), *fortelya* (opportunitatem), *narzekacz* (detestari) atď.³⁰ S kazateľskou činnosťou Juríka v Topoľčanoch sú v bezprostrednom súvisе aj incipity piesní po jednotlivých kapitolách biblie. Pravda, Jurík z Topoľčian bol umierneným stúpencom husitizmu, lebo nezanedbával ani staršie mariánske piesne (skupina D) a k tomu po r. 1416 prepísal české katolícke kalendárium perikop.

Hoci Jurík bol umierneným stúpencom husitizmu, už za obliehania topoľčianskeho hradu feudálnymi vrstvami začiatkom mája 1434 nastali pre neho ťažké časy. Obliehanie hradu viedol juhoslovenský feudál Peter z Levíc, neskoršie pre sympatie k jiskrovcom nazvaný tiež Čech. Pretože sa nevládal zmoc-

²⁵ Roku 1390 patrilo k hradnému panstvu (Zsigmondkori oklevéltár I, č. 1398, p. 160), mesto Topoľčany (mýto a dva štvorkamenné mlyny), Tormoš pri Nitre, Mýtina Nová Ves (mýto), polovica Dvorian (trojkamenný mlyn), Šulany, Ujlaček, Merašice, Malé Ripňany (jednokamenný mlyn), Veľké Ripňany (dvojkamenný mlyn), Belince (dvojkamenný mlyn), Bedzany, Blesovce, Kuzmice (jednokamenný mlyn), Vitkovec, Nemčice, Tovarníky, Jacovec, Vekušovec, Závada, Prašice, Zlatníky (baňa na zlato a jednokamenný mlyn), Veľké a Malé Hostie, polovica Šišova, Podhradie a mýtina stanica v poddanskej asade ostrihomského arcibiskupstva v Zbechoch.

²⁶ Tóth Szabó P., c. d., 360—361.

²⁷ Ibidem, 364—365.

²⁸ Szerémi—Ernyei J., *Majthényiak és a Felvidék*, Budapest 1913, 207—209.

²⁹ Kódex krakovskej kapituly MS 82: „Tum tibi sit coniunx, vel femina pulcra, hos (!) sepe caveas, ne monachus sit tibi hospes.“

³⁰ Na tieto „bohemizmy“ upozorňuje aj Polkowski K. I., c. d., 61. Glosy k 17. a 19. veršu listu Jakuba, I. kap. Polkowski nečítal všetky správne. Preto ich uvádzame znovu aj s latinskými slovami: omne datum — wsselike danie, omne donum — (wsseli)ki dar, desursum — s wrchowanosci, apud quem — u nehosto, bismutacio — premena, resp. promena, vicissitudinis — vm'slow roslicznich, sit autem — bud preto, resp. proto, tardus — posdny, ad loquendum — k mlvueny, in mansuetudine — w tichosti, susc'p'te — przimete, institum verbum swate slowo, salvare — usdrawiti. Uvedené glosy nie sú vždy prekladom, ale parafrázou, čo tiež poukazuje na kazateľskú činnosť Juríka.

ní husitmi stráženého hradu obliehaním, získal k ústupu veliteľa husitskej posádky Jána Šmikovského tým, že mu vyplatil 9000 dukátov odstupné³¹, na čo topoľčiansky hrad ešte pred lipanskou katastrofou husiti opustili. Ján Šmikovský sa nestaral o osud priaznivcov topoľčianskej, ani o osud ohrozenej likavskej husitskej posádky, ktorú ešte v apríli 1434 hodlal oslobodiť od útokov feudálnych vojsk.

Stúpenci husitov na Slovensku už v lete 1434 boli tvrdo stíhaní cirkevnou hierarchiou i svetskými feudálmi. Kým zemanom-husitom z Lipníka a Zorkovej konfiškovali zvyšný majetok, nemajetného kňaza Juríka za podporovanie husitov možno očakával ťažší trest. Aby sa pravdepodobne vyhol trestu, odišiel Jurík z Topoľčian do Poľska a v Krakove odpredal i svoj kódex za 1 kopu grošov. Možno, že sa s notárom Crispom poznal už predtým, lebo medzi Topoľčanmi a Krakovom jestvovali už prv aj isté politické vzťahy.³²

Záverom pokladáme za potrebné zdôrazniť, že do radu slovenských stúpcov husitského revolučného hnutia patrí nepochybne i doteraz neznámy kňaz Jurík z Topoľčian. Jeho význam ako prívrženca umierneného husitizmu znásobujú ním zapísané incipity piesní, ktoré dokazujú existenciu duchovného spevu na Slovensku i v časoch predhusitských, osvetľujú vzájomné pôsobenie českej a slovenskej kultúry i za revolučného husitského hnutia a nakoniec vyvracajú neodôvodnené a nesprávne názory o izolovanosti českých husitov od slovenského ľudu.

³¹ V liste kr. Barbory sa spomína útok na Topoľčany 27. apríla 1434, Archív mesta Kremnice, F. 26, f. 1, n. 10. O výkupnej sume a odstúpení hradu proti Tóth Szabó P., c. d., 125.

³² Jana Długossa kan. krak. Dziejów polskich ksiąg dwanasćie. T. III, k. IX—X, str. 512, kde sa hovorí o zvolení poľského kráľa Vladislava za kráľa uhorského na parciálnom sneme šľachty 11. júna 1401 v Topoľčanoch. Tiež zemianska rodina Kerekovcov bola spriaznená s poľským obchodníkom, a to Dorota dcéra „husitu“ Tomáša sa vydala za Poliaka Martina (zv. i Martiš) de Wawrinyecz, Szerémi — Ernyei, c. d., 596—598.